

Дослідження Фрагменти

Юрій ГОШКО

ПОКАРАННЯ ЗА АНТИМОРАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ

Jurij HOSNKO. Penalty for Antimoral Behaviour.

Суспільство не може існувати без норм моральної та етичної поведінки в сімейному та громадському житті. Ці звичаєві норми членів громади почали складатись на ранній стадії розвитку суспільства і з часом вони стали народними звичаєвими законами, на сторожі яких стояла громада. Значна частина цих звичаєвих норм увійшла в державне та церковне законодавство, а решта – залишилося у віданні під юрисдикцією громади.

Однак, не всі сімейні та громадські дохристиянські традиції відповідали нормам християнської моралі, тому в законодавстві Київської Русі був введений "Церковний устав", згідно з яким значна частина сімейних та громадських справ підпадала під єпископську юрисдикцію¹.

Державне та церковне законодавство, які діяли на території Галицької Русі, не могли охопити багатогранного громадського, сімейного життя та міжсімейних відносин, які виникли в цей період.

Однією з таких антиморальних поведінок було співжиття без одруження, в результаті якого народилась дитина. Такий вчинок карався всіма існуючими законодавствами. У той же час, коли закони Руської Правди та українського звичаєвого права карали досить зважено, то згідно магдебурзького права, за співжиття неодружених чоловіків і жінок – горлом карати².

Економ Самбірської королівщини Гаур теж вимагав ці проступки судити за магдебурзьким правом. У цей же час, княгиня Острозька (власниця Сколівщини) рекомендувала дотримуватись законів українського звичаєвого права і за співжиття неодружених карати грішми³.

Вдова Софія Тулежина подала скаргу у війтівський суд магдебурзького права на Дмитра Гречишина, слугу Спринського, який, за її словами, до неї чіплявся, ходив за нею і намовляв її до співжиття, а зараз з неї сміється. Обвинувачений це заперечив, доводячи, що він з нею не зустрічався. Суд констатував, що вдова вже кілька років живе свавільно, порушуючи моральні норми поведінки. За подібні вчинки вона вже раз була вигнана з села. Пізніше на її прохання їй дозволено було повернутись. Але вона і далі продовжує займатись аморальними справами. Суд вирішив Дмитра Гречишина за неповагу покарати 3 гривнями. А за те, що розпускав плітки про цю вдову, 5 гривень кари. А Софію Тулежину при всій громаді вибити і вигнати з села. І ніхто не має права її тримати в хаті під карою в 15 гривень⁴.

М.Татомир з села Підбужжя подала у суд на Ф.Смольницького, що коли вони разом повертались зі Самбора, він її згвалтував. На суд викликали свідків. Перед цим Смольницького брали на інквізицію і під присягою він заперечував факт згвалтування. Суд вирішив: довести вину Смольницького неможливо, тому що це було вночі, а їх було двоє. Але зваживши на те, що і покривджена свої обвинувачення підтвердила присягою, Смольницького публічно в селі Дорошово при всій громаді покарати 150 палками і 20 зл., і заспокоїти покривджену М.Татомир⁵.

Т.Куркович подав у суд на Павла Тимківа, що він був в інтимних стосунках з його сестрою (сестра померла). На суд викликали Павла Тимківа з батьками і як свідків – трьох сусідів. На суді Павло присягнув, що він з сестрою Курковича не мав жодних відносин. Його звільнено від покарання⁶.

З матеріалів справи не відомо, чого брат подав в суд після смерті сестри. Правдоподібно, що вона залишила дитину.

Федір Сидорак з дочкою подали в суд на Юрка Палюха, що нібито він спричинився до того, що донька завагітніла. На суді Палюх присягнув, що він ніколи не був з нею. Суд покарав Сидорака за безпідставне обвинувачення 3 гривнями, а дочці присудили 30 палок та 6 гривень кари⁷.

Микола Суровка з дочкою Катериною подали

⁴ЦДІА у Львові.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 1.– Арк. 397.

⁵ЦДІА у Львові.– Ф. 43.– Оп. 1.– Од. зб. 117.– Арк. 8-10.

⁶ЦДІА у Львові.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 1.– Арк. 68-69.

⁷Там само.– Од. зб. 142.– Оп. 1.– Арк. 121-122.

¹Грушевський М. Історія України-Русі.– Львів, 1905.– Т. III.– С. 286-287.

²Groicki B. Artykuły prawa magdeburskiego.– Kraków, 1616.– S. 51.

³Pappe F. Skole i Tucholszczyzna.– Lwów, 1891.– S. 119.

в суд на Я.Стомінського, що він зганьбив їх сім'ю та Катерину. Обвинувачений сказав, що Катерина, начебто, сама запрошувала його до себе. Він приходив і вона погоджувалась бути з ним. Катерина заявила, що це брехня, щоби він публічно вибачився; сказала, що він сам прийшов до неї тієї ночі, а потім звів її. Суд був перенесений на наступний тиждень. У справі є приписка. Питання полагоджено: поженилися⁸.

У цьому випадку суд був перенесений, при підтвердженні цієї версії свідками, обвинуваченому загрожувало фізичне покарання, очевидно, це і стало основною причиною, чому він одружився.

Так само карав за такі справи магістратський суд міста Самбора, який керувався магдебурзьким правом.

У 1680 р. К.Сіневичова подала в суд на М.Будиловича, що він згвалтував її дочку, позбавив вінця. На суд викликали батька хлопця. Батько заявив, що він за сина не відповідає, навіть більше: він з ним не живе. Дочка на суді присягнула під тортурами, що вона вагітна від його сина і що він її згвалтував. Суд прийняв рішення: після цього, як сина випустять з тюрми (напевно, сидів за якусь іншу кару, тому він не був присутній на суді), мають заплатити за вінець, а коли народиться дитина, хай думають, як її забезпечити⁹.

Зборовий суд розглядав справу Стецевої дочки з села Мшанець, яка обвинувачувала В.Ольхівця, що він, нібито, намагався її згвалтувати. Ольховець виставив свідків, які заперечували згвалтування. Суд вирішив, щоб обвинувачений присягнув разом із свідками, що не було згвалтування. Після присяги суд покарав як свідків, так і обвинуваченого по 10 гр., і записано в рішенні, щоб Ольховець ніколи не чіплявся до цієї дівчини¹⁰.

Як видно з цієї справи, напевно була спроба згвалтувати, тому що суд присудив великі грошові покарання.

Іван Плішик обвинувачувався у позбавленні дівочтва дочки Павла Марича Анастасії і, як відзначено в рішенні суду, за це обвинувачений заслуговує, щоби його справу розглядав кримінальний суд. Однак суд вирішує посадити його до тюрми, з якої не вийде доти, поки не виручить його Анастасія разом з священником і там же він має їй записатися, що буде з нею жити до самої смерті. А за образу Бога і позбавлен-

ня здоров'я дівчини має дати до церкви камінь воску, дівчині за вінець та судові 14 гривень¹¹.

З цієї справи Івана Плішика, яку розглядав суд Самбірської економії, видно, що свої рішення він виносив на основі рекомендацій І.К.Гаура

На вийтівському суді с. Чуква слухалась справа Марії Жмудської і Федора Шклярського. В суд подала Марія, що вона зґрішила зі Шклярським і зараз це визнає. Цей же Шклярський хотів одружитися з її дочкою, але бачачи, що дочка ще малолітня, він намовив Марію, щоб вона була його жінкою, обіцяв бути добрим господарем. Вона з ним жила і всім забезпечувала. Зараз він нею погорджує і не хоче з нею жити, незважаючи на те, що вона записала йому 4 загони поля. Шклярський витратив на господарство 50 зл. Суд визнав запис землі недійсним, але обоє були покарані за співжиття без шлюбу, як це робилось у всіх інших випадках¹².

Пройшов поголос про непорядний вчинок І.Рацка та А.Сохи і їх обох викликали на вийтівський суд в с. Чуква. На суді Рацко визнав, що він це вчинив у нетверезому стані в с. Урич в хаті Сохи. Дівчина теж визнала свою провину. Суд констатував, що вони, не боячись Бога та людей, вчинили великий гріх і виніс рішення: покарати Рацка 50 ударами, на уряд 10 гривнями та 2 фунтами воску до церкви. Після того покарання посадити його до тюрми і тримати, поки не заручиться порядними людьми і не ожениться. Батькові дівчини за погане виховання дочки віддати 1 фунт воску до церкви та 5 гривень карі; дочці після народження дитини – 50 київ¹³.

У с. Чуква хлопець жив із дівчиною, в результаті чого народилась дитина. На суд викликали батьків як дівчини, так і хлопця. Суд виніс рішення обом дати по 100 ударів мотузкою. Батько хлопця повинен був заплатити дівчині сто злотих на чіпець і під карою 15 гривень дав зобов'язання привести хлопця для покарання¹⁴.

Вдова Н.Кубриха подала в суд на Т.Федоровича та К.Вовка з с. Блажова, що їх сини намагалися її згвалтувати. Свідків не мала. Переслухавши свідків обвинувачених, суд ствердив, що свідки говорили по-різному і вирішив, щоб сини з батьками і сама Кубриха присягнули при людях, і коли обвинувачення не підтвердиться, то

¹¹ЦДІА у Львові.– Ф. 856.– Оп. 1.– Од. зб. 101.– Арк. 52-53.

¹²Там само.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 1.– Арк. 49.

¹³Там само.– Од. зб. 7.– Арк. 325.

¹⁴ЦДІА у Львові.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 4.– Арк. 93.

⁸Там само.– Од. зб. 6.– Арк. 22-23.

⁹ЦДІА у Львові.– Ф. 43.– Оп. 1.– Од. зб. 168.– Арк. 58.

¹⁰НБ ЛДУ. Відд. рукоп.– N 548/III.– Арк. 384.

Кубриха має бути покарана і вигнана з села¹⁵.

Війтівський суд с. Чукви в 1720 р. викликав Федора Пака та вдову Падлиху. Їм було висунено обвинувачення, що вони як родичі не виховують своїх дітей, які вчинили свавілля, чим образили пана Бога. Підсудні заявили, що вони нічого не знають, що зробили їхні діти. Суд вирішив Ф.Паку за ганебні дії сина Григорія, який образив Бога, присудити кари на уряд 6 гривень, до Церкви 4 фунти воску і до костьола 2 фунти воску. Вдова Павлиха мала дати на уряд 4 гривні і до костьола 3 фунти воску. Ф.Паку 50 ударів палками і його жінці 30 палок публічно при громаді¹⁶.

У 1753 р. на суді в с. Чукві розглядалась справа вдови Бублик та її дочки, яка народила дитину. На суді вдова пояснила, що до часу, поки дочка не народила, вона нічого не знала, і що цей гріх дочка вчинила з сином вдови К.Маланчика. Мама хлопця, виправдовуючись, твердила, що їй нічого не відомо, зараз сина немає і вона не знає, де він перебуває. Дочка вдови підтвердила, що вона має дитину від сина Маланчика, але свої відносини з ним приховувала до того часу, поки не народила. Суд вирішив, що це ганебний вчинок і до того ж у другому коліні родини. І вирішив покарати 300 палками: 100 палок після закінчення суду, в п'ятницю – других 100 і за тиждень ще 100 палок. Через цілий піст у кожному неділю під час Служби Божої хрестом лежати і 3 фунти воску дати. К. Маланчика має в наступну неділю присягнути, що вона не знає, куди пішов син. Кари 20 гривень, а коли син повернеться, має одержати 150 ударів канчуками. Обидві матери за погане виховання сина та дочки повинні хрестом під час Служби Божої лежати. Для виховання дитини Маланчика має дати 3 півмірки зерна і для купівлі корови 10 зл.¹⁷

У с. Чуква Іван Казан подав у суд на сина Кульчовича Івана за те, що він согрішив з його дочкою і вона буде мати дитину. Дочка розповіла, де і коли мала з ним відносини і виставила свідків, які бачили їх разом. Після присяги Марії, що вона мала стосунки тільки з Іваном Кульчовичем, суд виніс рішення: Кульчовичі мусять її забезпечити та заплатити кару¹⁸.

Я.Чайківська, працівниця ткацького цеху, завагітніла. Це питання розглядалось у цеховій ор-

ганізації, де вона твердила, що буде мати дитину від майстра Гучинського, який за це був покараний цехом. Згодом вона заявила, що дитина не від нього і що сказала так, маючи злість на його маму. Ця справа розглядалась в магістратському суді. Суд присудив: за аморальну поведінку 200 палок, а за брехню – ще 100 палок, кари 20 гривень та 5 фунтів воску до церкви¹⁹.

Аналогічну справу розглядав війтівський суд с. Чуква. У 1670 р. Федір Сидор з дочкою подали в суд на Юрія Палюха, що він начебто гуляв з дочкою, яка зараз вагітна. Палюх на суді присягнув, що він нічого не мав з дочкою Сидора. Суд за безпідставне звинувачення покарав Сидора 3 гривнями, дочку 6 гривнями, 30 палками та зобов'язав перепросити обвинуваченого²⁰. Віцеадміністративний суд м. Самбора розглядав справу домашньої робітниці з с. Кобле (служила в Самборі), яка народила дитину. На суд викликали батька. На суді обвинувачена твердила, що її згвалтував якийсь Домбровський, пізніше обіцяв купити їй черевики і мосяжний перстень, а дитину вона народила неживу. Рішення суду відсутнє²¹.

Н.Ваврик подала в суд на сина господаря І.Дзюрмана, що вона від нього чекає дитину. Зборовий суд прийняв таке рішення: син господаря має заплатити кари 10 гривень, до церкви дати 4 фунти воску і на виховання дитини 16 зл. Як констатував суд, тільки тому, що Н.Ваврик давно бавиться з іншими чоловіками, то суд не зобов'язує сина Дзюрмана з нею одружуватися, а за те, що не шанувала дівочтва коли народиться дитина, має дістати 100 палок і дати до церкви 4 фунти воску²².

Цілком зрозуміло, що коли б дівчина вела нормальний спосіб життя, то суд прийняв би рішення, яким зобов'язав би хлопця з нею одружитись.

Варвара, дочка Панча, народила дитину не маючи чоловіка. На суді вона визнала, що жила з Іваном Вацем. Іван відмовлявся від батьківства, і казав що нічого спільного з Варварою не мав. Крім того, він заявив, що вона до нього прислала бабу – вимагала від нього гроші з тим, що після цього піде з села. Суд зазначив, що як одна, так і друга сторона не має доказів. І щоби Варвара призналась, дати їй 50 палок. Після побиття во-

¹⁹Там само.– Ф. 24.– Оп. 1.– Од. зб. 10.– Арк. 140-141.

²⁰Там само.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 4.– Арк. 121-122.

²¹ЦДІА у Львові.– Ф. 856.– Оп. 1.– Од. зб. 172.– Арк. 1-2.

²²НБ ЛДУ. Відд. рукоп.– N 555/III.– Арк. 31.

¹⁵Там само.– Арк. 317.

¹⁶Там само.– Арк. 402.

¹⁷ЦДІА у Львові.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 3.– Арк. 250-257.

¹⁸ЦДІА у Львові.– Ф. 142.– Оп. 1.– Од. зб. 5/II.– Арк. 178-181.

на підтвердила це саме. Суд вирішив: Іван має дати до церкви 10 фунтів воску. Протягом трьох неділь в церкві хрестом лежати. Обом публічно дати по 150 ударів мотузкою. На прожиття дитини Іван має дати 2 півмірки зерна, та півмірки ячменю, 15 гр. на чіпець, а на вінець нічого, тому що вона знала, що він жонатий.

У 1775 р. на вийтівському суді в с. Климківці на той час розглядалась справа Казимира Келера, слуги Андрія Циндора (тепер небіжчика), що ще при житті господаря мав інтимні відносини з його жінкою, із своєю господинею. І до того ж вони були родичами. На суді обоє признались, що перший раз зґрішили, коли жив чоловік, а другий раз – відразу по його смерті, але він заставив її силою кинувши на ліжку, а потім грішили протягом цілого літа. А коли вона вдруге вийшла заміж за Ляховського, по шлюбі грішили тільки два рази. Суд вирішив: жінку Ляховського покарати 100 палками і три Служби Божі вона має хрестом лежати в костьолі, Келеру теж 100 палок і три Служби Божі лежати хрестом в костьолі, кари 7 гривень, до костьолу 7 фунтів воску, на клемківське право 3 гривні і Келлер має піти з хати і більше там не з'являтися²³.

У 1801 р. на вийтівському суді розглядалась скарга на господиню Петра Туряньського з с. Підбужа, яка багато разів виходила заміж, тобто змінювала чоловіків. Суд присудив дати їй 15 палок, а як буде продовжувати, тоді буде вибита в присутності всієї громади²⁴. В с. Туречки Федір Закович гуляв з невісткою Олекси Стефанівського. Його викликали на зборовий суд, однак він на нього не з'явився і суд прийняв рішення: громада під карою 20 гривень має привести його до замку, а як не доставить, має заплатити кари 26 гривень²⁵.

Г.Мачишак з с. Волі Коблянської жив з вдовою Феськовою, при тому він обіцяв з нею одружитись. Коли народилась дитина, від одруження відмовився. Зборовий суд прийняв таке рішення: щоби Григорій протягом двох тижнів забрав вдову до своєї хати, крім того обох покарати фізично – йому 50, а вдові після охрещення дитини 100 палок та 8 зл. кари²⁶.

У с. Лип'є вдова Івана Мисяка в 1659 р. народила дитину. Її викликали в зборовий суд, вона не з'явилась. Її було покарано 3,18 гривнями.

Однак з рішення суду не видно, чи це було покарання за неявку в суд, чи народження дитини²⁷.

Вдова Маруся Михайличко з села Вовче народила дитину і не хотіла сказати громаді, з ким вона жила. У зв'язку з тим громада передала цю справу крайнику, який мав приїхати, розібрати справу і визначити покарання²⁸.

У 1764 р. з с. Задільське на зборовому суді слухалась справа Марусі Комарової, яка не маючи чоловіка, народила дитину. Перший раз її просили добровільно признатись, з ким вона вчинила цей гріх. Обвинувачена добровільно пояснила, що її зґвалтував невідомий чоловік, коли йшла дорогою через ліс. Суд наказав бити її палками в присутності всієї громади. І били до крові. І так як вона далі твердила, що завагітніла від невідомого, суд звільнив її від покарання²⁹.

Як відомо, справи за співжиття без одруження мали підлягати церковній юрисдикції. Про це чітко сказано в законах "Руської Правди"³⁰. У той же час на Прикарпатті і в Карпатах всі ці справи розглядали в основному зборові суди. В матеріалах збереглися тільки дві справи від 1765 р., коли перед розглядом таких справ на зборовому суді ця справа була розглянута у височанському деканаті, а зборовий суд тільки формально затвердив рішення церковного суду про те, що Марія, вдова, за незаконне народження дитини має дати 6 фунтів воску до церкви, як покаання отримати 100 палок³¹.

Друге таке рішення церковного суду: Луць Масличан та Марія Митричан зґрішили проти Божого закону, в результаті чого народилася дитина. Суд присудив: Луць має купити до церкви 6 фунтів воску і три неділі протягом Служби Божої хрестом лежати в церкві. А Марія Митричан, яка, як видно з рішення суду, була основною винуватицею цього проступку, для більш суворого покарання була направлена на зборовий суд.

Ця справа розглядалась 1775 р. додатково на зборовому суді, який вирішив покарати Луця 60 ударами, а Марію як покаання – 100 ударами³².

За безпідставне звинувачення в аморальній поведінці каралось більше, ніж за самі проступки.

В іншому плані розглядались порушення норм моралі без одруження. Як відомо, звичаєве право

²⁷НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 514/III. – Арк. 65.

²⁸Там само. – N 514/III. – Арк. 250.

²⁹Там само. – N 572/III. – Арк. 106-107.

³⁰Грушевський М. Історія України-Русі. – Т. III. – С. 286-287.

³¹НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 572/III. – Арк. 72.

³²Там само. – Арк. 81-139.

²³Borzemski A. Archiwa w Sanoku, Jasliskach... – S. 166-167.

²⁴ЦДІА у Львові. – Ф. 719. – Оп. 1. – Од. зб. 2. – Арк. 47.

²⁵НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 514/III. – Арк. 70.

²⁶НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 555/III. – Арк. 57.

забороняло спільне життя без весілля. Однак у таких випадках винуватців не карали фізично, а тільки матеріально та морально.

Основним засобом покарання, який поєднував у собі як моральне, так і грошове покарання, був так званий биковий податок або з розпусти³³.

Розпуста – данина, відома на Русі, прийнята також у селах з німецьким правом. З розпусти оплата давалась панові села і, як правило, вона становила 3 гривні³⁴.

Однак, насправді, в карпатському та прикарпатському регіоні за співжиття без одруження платили окремі громадяни. Вже сама назва цього покарання говорила про прирівняння дії людини до поведінки тварини – бика. Цим питанням займався польський дослідник Маційовський, який писав, що назва “бикове” означала оплату, яка платилась двору за аморальне життя, або оплата при зміні місця проживання з нешлюбними дітьми, або коли жінка завагітніла в одній місцевості, а народила дитину в іншій³⁵.

В інструкції княгині Острозької писалось: карі, які називаються “биковими”, коли б між собою сплodiли дитину, а в супружестві не були, тоді молодий з дівчиною мають дати старості карі 2 злотих³⁶.

Однак твердження Маційовського не відповідають фактичним судовим матеріалам, так як за народження без шлюбу дитини всі суди, як зборовий, так і війтівський та міські винуватців притягали до більш суворої відповідальності.

Щодо інструкції княгині Острозької, то її можна розуміти по-різному: що платили кару, яка називалась “бикове”, а коли народилась дитина, то ще доплачували. Останнє є найбільш вірогідне.

Як твердить польський дослідник Б.Барановський, під кінець XVI ст. та в перших роках наступного століття щораз голосніше лунали голоси проти тих, які грішили проти шостої Божої заповіді. Ректор Ягеллонського університету Фонтан ставив цього роду вчинки в один ряд з карними злочинами: “Хто вкрав чужу річ – нехай буде на шибениці, хто зрадив жінку, або жінка чоловіка – нехай буде вплетена в коло, хто вбив – нехай сам загине. Проти цих

проступків гримів грізний голос Скарги, домагаючись якнайбільших покарань. Так само представники реформації та контрреформації з подивляючою гідністю виступали проти всіх вчинків, противних Богу”³⁷. Таким чином, питання збереження моральних устоїв суспільства були в полі зору всіх тогочасних законодавств. Однак і закони про збереження моральних відносин були різні, а більшість їх були антигуманні. Ні в одному законодавстві, починаючи з “Руської Правди” і закінчуючи магдебурзьким правом, не знаходимо такого покарання за співжиття без одруження, яке діяло на території Карпат та Прикарпаття – так зване “бикове”.

Як стверджує польський дослідник права Б.Барановський, з карою бикового в джерелах зустрічаємось дуже рідко, а побутує воно тільки в Малопольщі³⁸.

Коли почали брати цей податок – невідомо. Перша згадка з 1565-1566 рр. при перевірці Самбірського староства є примітка: “бикового отримано 7”³⁹.

Цілком певно, що вже тоді брали бикове, але невідомо, з яких причин. В XVI–XVII ст. це грошове покарання зустрічається повсюдно в селах Самбірської економії.

Незважаючи на державне законодавство, більш гуманно рекомендував карати економ Самбірської економії І.К.Гаур: “Коли б хто з чужою жінкою, а жінка з чужим чоловіком сходились на грішні вчинки, і буде доказано через кількох свідків, що їх застали разом, і коли б чоловік або жінка оскаржили, тоді обидвох необхідно посадити до тюрми на місяць і палками та грішми карати. Справу можна передати в карний суд, щоб їх покарати горлом, але на це необхідно дати кошти”⁴⁰.

Дещо по-іншому рекомендувала княгиня Острозька: “Коли б білоголова, маючи мужа або чоловік жінку, з іншими перебували в нечистоту грісі і було б достовірне підтвердження, тоді нам мають дати 10 гривень, а старості 3 гривні. А коли сплodiли дитину, тоді обох карати на горло”⁴¹.

Однак цей документ викликає деяке заперечення. Він виданий у 1625 р., у час, коли такі справи як народження незаконних дітей належа-

³³Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних відносин Західної України (1361-1530) // ЗНТШ. – Т. 63. – Львів, 1916. – С. 34.

³⁴Sochaniewicz St. Wojtostwa i soltystwa pod względem prawnym... – S. 372.

³⁵Maciejowski A. Pierwotne dzieje Polski i Litwy. – Warszawa, 1846. – S. 27.

³⁶Tappe F. Skole i Tucholszczyzna... – S. 119.

³⁷Baranowski B. Sprawy obyczajowe w sądownictwie wiejskim... – S. 15.

³⁸Там само. – С. 73-74.

³⁹Жерела. – Т. I. – С. 228.

⁴⁰Haur I.K. Skład albo skarbiec znakomitych sekretow... – S. 237.

⁴¹Pappe F. Skole i Tucholszczyzna... – S. 119.

ли до церковного права. Рішення зборових судів Самбірської економії XVI ст. містять окремі примітки, в яких зазначено в якому селі і хто платив "бикове", і тільки в деяких примітках написано, хто жив без вінчання. Характерно, що "бикове" платили не тільки чоловіки, а й жінки. Мінімальна плата була 1-2 гривні. В с. Туречки "бикове" платив Андрій, слуга Яцка Поповича – 1 гривню. У с. Кіндратів бикове платив Іван Шиневич⁴², Гася Дубаничова з села Грозьова – 2 гривні⁴³ і т.д.

У деяких примітках зазначено, з ким живе вивуватець. Так, Маруся Росчанка, вдова, живе в Гриця Федорцива. Вона заплатила 2 гривні. В селі Грозьовій Луць Попович живе з коханкою – кари 2 гривні. В с. Либохори Дмитро Баранович з дочкою Цабановича – 2 гривні, Іван Уличів, слуга, з Гонашковою дочкою⁴⁴.

Як видно з цієї справи, з села Грозьова "бикове" платили за весь період співжиття без одруження. У документі від 1665 р. відзначено, що Лука Попович оплатив бикове за 1656, 1657, 1658 рр.⁴⁵

В с. Гусне Вишне бикове батько Литвинович заплатив за сина Гриця, який невідомо з яких причин був відсутній⁴⁶.

Вдова Івана з с. Плоского, живучи в Миська, мала дитину, а Мисько на зборовий суд не з'явився, то мав заплатити 3,18 гривні⁴⁷.

У 1630 р. мешканець села Хашів Дмитро Гірик заплатив 2 гривні бикового за те, що жив зі служницею⁴⁸.

У селі Либохори два брати Федір та Степан Незгодні (перший жив з дочкою Руського, а другий з дочкою Карполовича), заплатили "бикового" 4 гривні⁴⁹ і т.д.

Ті, хто жили невінчаними, платили "бикове", та з часу одруження вони переставали платити цей податок.

З с. Вовче є така примітка, що бикове мав платити Галюсик, але взяв дівчину за жінку і податок автоматично не сплачувався⁵⁰.

У документах Самбірської економії є тільки один випадок, коли "бикове" платив чоловік, маючи жінку. У 1661 р. житель с. Розлуч Савка

Сулкович, маючи жінку, заплатив 10 гривень "бикового". Цю справу можна пояснити тим, що, як згідно з державними так і звичаєвими законами за співжиття з жонатими передбачалось більш суворе покарання. І навіть, не дивлячись на таку велику суму "бикового", найбільш правдоподібно, що підставою для лише грошового покарання була хвороба жінки⁵¹.

Збереглася одна справа про сплату "бикового" з м. Самбора, яка розглядалась на війтівському суді. Згідно з домовленістю між братами Федором та Григорієм Грицаями, брат Федір мав заплатити за брата Григорія 115 зл. бикового⁵². З цієї однієї справи не можна робити висновок, однак можна припустити, що таке бикове платили в прикарпатських містах.

У документах Самбірської економії майже в кожному селі зустрічається така кара, яка з'являється на початку XVI ст. і зникає в XVII ст., як покарання за гру в карти, так зване картачне.

Як видно з документів, їх не судили за гру, а вони тільки виплачували грошове покарання. Так, у с. Мшанці в 1659 р. було двоє картачів Дмитро і Михайло Гереч. Обидва заплатили по 2,12 гривень кари⁵³. В с. Лімна Петро Кірупа та Андрій Мельникович сплатили таке саме покарання⁵⁴. Найбільше картачів було в с. Грозьовій – 3 чол.⁵⁵ В с. Вовче було 7 картачів, в с. Мшанець – 8 картачів⁵⁶.

Ці покарання поступово зменшувались. Коли в 1659 р. вони платили по 2,12 гривні, то вже в 1660 р. – по 24 гроші, а в 1661 р. – по 18 грошів.

У селі Гусне два картачі Петро Вадрусь та Іван Дильович заплатили по 24 гроші, а пізніше Петро Вадрусь не платив цієї кари протягом чотирьох років⁵⁷. В селах Лімна, Мшанець, Либохори й інших в 1661 р. картачі платили по 18 грошів⁵⁸.

Як видно з матеріалів зборових судів, кількість тих, хто грав у карти, зростала.

Про накладення покарань в с. Лімне є така приписка: Петро Круп'як з Андрієм, сином мельника Грицем Кухарчаком грають з своїми в селі Лімне і всі знають, що вони є перші картачі⁵⁹. Є

⁴²НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 514/III. – Арк. 41.

⁴³Там само. – Арк. 10.

⁴⁴НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 514/III. – Арк. 4, 10, 36.

⁴⁵Там само. – Арк. 10, 60.

⁴⁶Там само. – Арк. 32.

⁴⁷Там само. – Арк. 65.

⁴⁸Там само. – N 548/III. – Арк. 198.

⁴⁹НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 548/III. – Арк. 35.

⁵⁰Там само. – N 514/III. – Арк. 250.

⁵¹Там само. – Арк. 120.

⁵²ЦДІА у Львові. – Ф. 43. – Оп. 1. – Од. зб. 106. – Арк. 831.

⁵³НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 514/III. – Арк. 4.

⁵⁴Там само. – Арк. 6.

⁵⁵Там само. – Арк. 60.

⁵⁶Там само. – Арк. 96, 68.

⁵⁷Там само. – Арк. 32.

⁵⁸Там само. – Арк. 62-73.

⁵⁹Там само. – Арк. 153.

приписка: в с. Мшанець – два картачі – мають сказати, з ким вони грають⁶⁰.

Як бачимо, гра в карти в період середньовіччя вважалась антиморальним вчинком і каралась. Виявляти цих гравців повинна була як громада, так і десятники.

Ще одна правова звичаєва норма, якою користувались суди в середньовіччя і яка сприяла збереженню моральних устоїв у громаді, це було ненагадування колишнім підсудним про вчинені ними злочини, якщо суди виносили рішення про примирення і ненагадування.

Зборовий суд прийняв рішення відносно жителя с. Березниця, розглядаючи справу про побиття І.Галиком Я.Титучникова. Незважаючи на те, що Галик був покараний, а Титучников покривджений, але йому під карою в 100 гривень заборонялось про це нагадувати⁶¹.

У с. Завадки Г.Романчук подав у суд на В.Сидельника, що той начебто взяв з його стодоли півмірку вівса. Підсудний виставив свідків, що в цю ніч, коли був вкрадений овес, він ночував у брата і нічого не знає. Суд виніс рішення: перепросити, повернути кошти за дорогу (брат підсудного жив в іншому селі) і один другому не мають права нагадувати під карою в 14 гривень⁶².

Дрогобицький магістратський суд у 1781 р. розглядав справу Павла і Костянтина Пісякевичів з с. Синевідська Вижного з О.Гершковичем, які організували купецьку спілку по поставці товарів з Угорщини. Між ними виникли якісь непорозуміння. Суд прийняв рішення взаємно розрахуватись і під карою в 100 золотих не нагадувати⁶³.

У 1720 р. вийтівський суд с. Чуква розглянув справу А.Червончик та П.Краснопільського, який заявляв, що перша веде аморальний спосіб життя. На суді обоє помирились і суд прийняв таке рішення: хто перший буде нагадувати про цю справу другій стороні, то він буде покараний 15 гривнями та 100 палок⁶⁴.

У 1715 р. на зборовому суді слухалась справа про непорозуміння між Гнатом та Іваном Дзюнатиришівими та смільнянськими князями Я. і Г.Кропивницькими, особливо через жінку Я.Кропивницького, яка каменем розбила ногу жінці Івана Дзюнатириша.

Вислухавши свідків, суд вирішив обох жінок посадити до тюрми, тому що в основному вони обидві постійно сварились. Заплатити кару по 3 гривні, судові кошти, а пізніше під карою в 14 гривень повинні жити по-сусідськи, котра розпочне колотнечу, має заплатити кару 14 гривень і відбутися один тиждень тюремного ув'язнення⁶⁵.

У документах зберігається тільки одна справа, коли порушувались рішення суду не згадувати провин, які були причиною обвинувачення підсудних.

Так, у 1744 р. Кость Пацевич та Іван Пацевич подали в суд скаргу на Я.Сагала, К.Рацяя, що під час їх заручин заявили, що вони були суджені за крадіжки. Насправді один був суджений за крадіжку, другий за взяття колеса. Обидва були покарані, але в рішеннях суду сказано, що хто буде згадувати, буде покараний 1 гривнею. Суд покарав Сагала і Рацяя: по 1 гривні, до церкви по одному фунту воску, при людях перепросити⁶⁶.

Особливістю життя громади в цей період було те, що кожен її член, побачивши чи почувши про порушення моральних засад і норм громадського співжиття, був зобов'язаний негайно доповісти громадському урядникові, який негайно карав винуватця.

Як твердить А.Єфименко, у народному звичаєвому праві "... коли хто випадково, нехотячи нанесе комусь матеріальну чи іншу шкоду і т.п., то судять по совісті, заглядаючи в очі підсудному"⁶⁷.

На зборовому суді був покараний житель села Лімна Велика С.Сагайдак, який при людях говорив нецензурні слова⁶⁸.

Я.Русинко з с. Мшанця подав у 1666 р. скаргу на І.Зубика, що цей, прийшовши до його хати, говорив непристойні слова. Коли ця справа розглядалась на суді, то Русинко відмовився від попередніх своїх слів, за що був покараний 1 гривнею⁶⁹.

Пані М.Нановська ображала селянку з села Кабло, за що мала її перепросити та заплатити кару – 3 гривні⁷⁰.

У даному випадку зборовий суд покарав досить значною грошовою карою, незважаючи на те, що пані Нанковська була шляхтянкою.

⁶⁰ Там само. – Арк. 182.

⁶¹ Там само. – N 518/III. – Арк. 226.

⁶² Там само. – N 528/III. – Арк. 84.

⁶³ ЦДІА у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Од. зб. 21. – Арк. 21-22.

⁶⁴ ЦДІА у Львові. – Ф. 142. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 362.

⁶⁵ НБ ЛДУ. Відд. рукоп. – N 542/III. – Арк. 344.

⁶⁶ Там само. – N 547/III. – Арк. 624.

⁶⁷ Єфименко А. Исследование народной жизни (обычное право). – Москва, 1874. – С. 76.

⁶⁸ НБ ЛДУ. – Відд. рукоп. – N 548/III. – Арк. 198.

⁶⁹ Там само. – N 514/III. – Арк. 2.

⁷⁰ Там само. – Арк. 262.

Й.Калабоніда, приходячи до корчми в с. Підбуж, влаштовував авантури та інші недозволені речі. Зборовий суд заборонив йому ходити до корчми, а коли не виконає цього рішення, буде посаджений до тюрми⁷¹.

Пан Василь Глинянський вніс скаргу на урядника Івана Яворського, який, вийшовши з корчми в с. Явора, обзивав людей, які йшли на зборовий суд. Рішення суду було таким: має перепросити людей у будинку пана крайника під карою 10 гривень⁷².

Студент дрогобицької школи І.Гошовський подав у суд на Івана Кобринського за те, що, коли він прийшов до його хати (винаймав кімнату), Кобринський, будучи п'яний, зневажав свою жінку і його. На суді підсудний заявив, що він був п'яним і не пам'ятає. Дрогобицький магістратський суд засудив Кобринського на 24 години тюремного ув'язнення і дати до церкви два фунти воску⁷³.

У с. Чуква слуга Федір Михайлович подав у суд на господаря за те, що він найняв його як слугу на рік, вигнав, не заплативши за час праці. Господар на оправдання сказав, що слуга чіплявся до його жінки. Одного разу він залишив їх у сінях і побачив, що вони обіймалися, другий раз застав їх за цим заняттям у стайні, за що й вдарив слугу лопатою. Суд вирішив, щоб не було колотнечі, яка може привести до великого гріха, заплатити слугі за час праці, на роботу не повертати⁷⁴.

Так само карались ті, хто порушував церковні закони, але уже, крім громади, на сторожі збереження релігійних норм життя велику роль відігравали церковні братства.

На зборовому суді слухалась справа жінок Мельника Івана та Юрія Розмановича з с. Красне, які ображали пана Бога. Обоє жінок було покарано по 2 гривні і до церкви по 1 гривні, щоб більше не грішили. Мельнику – чоловіку – 90, а його жінці – 20 палок⁷⁵. Можна припустити, що Романовичка мала меншу провину, тому що ні її, ні її чоловіка не було покарано фізично.

У 1760 р. робітники Самбірського монастиря приїхали брати глину на Бісківський вигін, коло якого була земля Івана Вапала, який забрав у робітників коня і почав ображати ченців та свя-

щеників нецензурними словами. Магістратський суд присудив віддати до церковного братства 5 фунтів воску, 14 гривень кари, 3 дні тюремного ув'язнення та з сім'єю перепросити ченців⁷⁶.

Повсюдно заборонялось у неділю та в святкові дні працювати на полі.

Жителі м. Дрогобича А.Колпецький, І.Коцюба та В.Лісовський у свята, при наявності доброї погоди, яка не змінювалась, поїхали в поле по збіжжя. За це дрогобицьким судом були покарані І.Коцюба та А.Колпецький – по 4 гривні та по 4 фунти воску до церкви. А Лісовський, який не мав свого транспорту, був покараний 2 гривнями та 1 фунтом воску. Суд попередив, що при повторенні вони будуть покарані 25 палками на чотирьох кутах ратуші, а збіжжя, яке привезуть, буде відібране і передане лікарні⁷⁷.

15 чоловік з с. Одрехово в неділю громадили збіжжя, і, як відзначено в рішенні війтівського суду, що їх попереджали, щоб не грішили, але вони не послухались. Суд присудив: заплатити по 1 фунту воску до церкви, а в наступну неділю під час Служби Божої на колінах стояти на середині церкви⁷⁸.

Зборовий суд розглядав скаргу на Тисовську громаду, члени якої не ходять до церкви. Суд зборовий наказав, що кожен селянин, який протягом трьох неділей не був у церкві, має дати до церкви 6 грошів кари і ці гроші мали використовуватись на церковні витрати⁷⁹.

Як видно з рішень зборових судів, заборонялось продавати горілку на цвинтарях. За продаж горілки на цвинтарі корчмар з с. Лімни був покараний 1 гривнею⁸⁰.

Так само заборонялось займатись ворожінням. У 1669 р. на зборовому суді Мшанецької країни було покарано Костя Олексина з с. Грязьової, який, приїхавши до Угорщини, привіз ворожбитів, який ошукав багатьох людей⁸¹.

Вищенаведені матеріали і рішення зборових судів найбільш яскраво підтверджують, що зборові суди, не маючи писаних правових норм, вирішували майже всі питання, керуючись простим селянським розумом, зберігаючи загальнолюдську справедливість.

⁷⁶ЦДІА у Львові.– Ф. 43.– Оп. 1.– Од. зб. 108.– Арк. 85.

⁷⁷ЦДІА у Львові.– Ф. 29.– Оп. 1.– Од. зб. 5.– Арк. 710-711.

⁷⁸Там само.– Ф. 37.– Оп. 1.– Од. зб. 3.– Арк. 5.

⁷⁹Зубрицький М. Народний календар. Матеріали до української етнології.– 1900.– Т. III.– С. 58.

⁸⁰НБ ЛДУ. Відд. рукоп.– N 548/III.– Арк. 149.

⁸¹НБ ЛДУ. Відд. рукоп.– N 519/III.– Арк. 92.

⁷¹НБ ЛДУ. Відд. рукоп.– N 512/III.– Арк. 33.

⁷²Там само.– N 514/III.– Арк. 210.

⁷³ЦДІА у Львові.– Ф. 29.– Оп. 1.– Од. зб. 5.– Арк. 429.

⁷⁴ЦДІА у Львові.– Ф. 719.– Оп. 1.– Од. зб. 2.– Арк. 47.

⁷⁵НБ ЛДУ. Відд. рукоп.– N 572/III.– Арк. 43.

Юрій Гошко на VII Міжнародному Конгресі антропологічних та етнографічних наук. Москва, 1964.